

**ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ
ЮКСАЛТИРИШДА
ЖАМОАТЧИЛИК
ТАЪСИРИНИ ОШИРИШНИНГ
ИННОВАЦИОН ОМИЛЛАРИ**

**Ўзбекистон Республикаси Жиззах вилоят “Истиқбол”
Минтақавий тадқиқот маркази**

**Жиззах Давлат Педагогика институти “Фалсафа,
тарбия ва ҳуқуқ таълими” кафедраси**

**“Ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда жамоатчилик таъсирини
оширишнинг инновацион омиллари”**

Республика илмий-амалий конференцияси материаллари

Жиззах - 2021

ББК: 67.99(2)

УДК: 34с4

Э-59

Масъул муҳаррир:

А.Санткосимов – Жиззах вилоят “Истикбол” Минтақавий тадқиқот маркази раҳбари, ЖДПИ “Фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими” кафедраси профессори в.б., фалсафа фанлари доктори, лойиҳа раҳбари

Тақризчилар:

Б.Очилова – ЖДПИ “Фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими” кафедраси муdiri, фалсафа фанлари доктори, профессор

Ж.Яхшиликков – СамДУ “Фалсафа” кафедраси профессори, фалсафа фанлари доктори

Н.Жўраев – Ўзбекистон жаҳон тиллар университети “Ижтимоий фанлар” кафедраси муdiri, сиёсий фанлар доктори, профессор

К.Синдоров – Ўзбекистон Республикаси судьялар олий Кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби директори ўринбосари, юридик фанлар доктори, доцент.

Таҳрир хайъати:

Т.Эргашев – ЖДПИ таҳририй нашриёт бўлими бошлиғи

Т.Аҳмедов – ЖДПИ “Мактаб менежменти” кафедраси муdiri, тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

Э.Насруллаев - ЖДПИ “Бошланғич таълим назарияси ва амалиёти” кафедраси доценти, филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Д.Алибеков – ЖДПИ “Санъатшунослик” факультети декан ўринбосари

А.Тўраев - ЖДПИ “Фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими” кафедраси катта ўқитувчиси

З.Ғозиев - ЖДПИ “Фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими” кафедраси катта ўқитувчиси

Мазкур тўпламда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузуридаги нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини қўллаб-қувватлаш Жамоат фондининг “Аҳоли ҳуқуқий маданиятини юксалтиришида жамоатчилик таъсирини оширишнинг инновацион йўллари жорий этиши” номли лойиҳаси асосида ташкил этилган “Ҳуқуқий маданиятни юксалтиришида жамоатчилик таъсирини оширишнинг инновацион омиллари” номли Республика илмий-амалий конференцияси материаллари жой олган. Анжуман тўпламида “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бефта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида белгиланган устувор вазифаларни амалга ошириш юзасидан мақолалар, таклиф ва тавсиялар ҳам жой олган.

Мазкур тўплам Жиззах Давлат педагогика институти “Фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими” кафедраси йиғилишининг 2021 йил 29 мартдаги мартдаги 10-сонли қарорига асосан нашрга тавсия этилган.

Матиларда фойдаланилган маълумотлар, мисол ва кўчирмалар аниқлиги учун муаллифлар жавобгардирлар

	Тураев А. Ёшлар ҳуқуқий маданиятини юксалтиришда жамоат ташкилотларининг ўрни: назария ва амалиёт	
43	Жумаев Ж. Фуқаролик жамиятини ривожлантиришда тарих фани ва уни ўқитишнинг ўрни хусусида	175
44	Ғозиев З. Ғозилжонова Ш. Ўзбекистон Конституцияси беназир ҳуқуқий кадрият сифатида	179
45	Абдуниязов Х. Инсон ҳуқуқларини таъминлаш – жамият ижтимоий барқарорлигининг муҳим асосларидан бири сифатида	182
46	Бобожонов С. Фуқаролик жамиятини барпо этишда маҳалла демократия мактабидир	185
47	Сайитқосимов Ш. Ёшларга оид давлат сиёсатини таъминлашда маънавий – маърифий соҳадаги ислоҳотлар: муаммо ва ечим	189
48	Ишназарова Р. Кутубхона - зиё маскани	192
49	Ғозиев З. Тарихни диалектик маданий тушуниш Сўфи Оллоёр меросини ўрганишнинг методологик асоси сифатида	195
50	Ибрагимов А. Миллий юксалиш шароитида ижтимоий ислоҳотларнинг аҳамияти	200
51	Mo'minova M., Sodiqov J. Musiqa san'ati talaba shaxsining badiiy-estetik va ma'naviy kamolotini shakllantirish omili	203
52	Hasanova N., Qudratova G., Tojiboyeva Z. O'quvchilarda milliy va umummadaniy kompetensiyani shakllantirishda musiqa darsining ahamiyati	207
53	Абдурахмонов А. Жаид матбуотчилигида таълим ва тарбия масалаларига эътибор	211
54	Махамматов А., Холбоев М. Муסיқа дарсларини тарих фанлари билан бир-бирига боғлиқлик принциплари.	216

**Муסיқа дарсларини тарих фанлари билан бир-бирига
боғлиқлик принциплари.**

Маҳамматов Абдуманнон – катта ўқитувчи, ЖДПИ.
Холбоев Мингжигит – ўқитувчи, ЖДПИ.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг жамият тараққиёт йўли ва бош мақсади белгиланди. Яъни, ривожланган, демократик ҳуқуқий жамият қуриш жамиятнинг асосий кўзлаган мақсадига айланди. Бу жамиятни қуриш учун шу жамият қурувчиларини, яъни ҳар ривожланган баркамол авлодни, комил инсонни тарбиялаб етиштириш зарурияти пайдо бўлди. Шўролар

тузуми даври дунёқараши билан янги авлод дунёқараши ўртасида зиддиятлар ва тафовутлар ҳосил бўлди.

Шунинг учун ҳам мустақилликнинг дастлабки йиллариданок бутун мамлакат миқёсида таълим-тарбия, илм-фан, касб-ҳунар ўрганиш соҳаларини ислоҳ қилишга ниҳоятда катта зарурият сезила бошлади. Бусиз жамиятимизнинг бирон-бир соҳасини ўзгартиришга киритиб бўлмасди. Ислохатларнинг тақдири ва самараси биринчи навбатда кадрларнинг савиясига, уларнинг замон ва тараққиёт талабларига нечоғлик жавоб беришига тақалиб қолар эди. Юртимизнинг эртанги ҳаёти ва тақдири шу муаммоларни ечиш билан боғлиқлигини ҳар қайси фикрловчи одам англаши қийин эмас.

Ушбу муаммоларни ечиш учун таълимдаги юзакичиликдан воз кечиш, ҳар бир соҳа, ҳар бир фанни замон талаби даражасида аниқ, равон, тушунарли тарзда ўқитиш, бунинг учун эса, таълим беришдаги илғор иш тажрибаларидан, дарс ўтишнинг самарали методларидан ва замонавий педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда маҳорат билан дарс ўтадиган ўқитувчи кадрлар зарур. Ҳар бир соҳа, ҳар бир фан бўйича дарс берувчи ўқитувчи ўз фанини мукамал билиши, уни ёш авлодга ўргатиш учун бўладиган барча қийинчилик ва муаммоларга бардошли бўлиши, чигалликларни оқилона ҳал қилмоғи керак. Эскича ишлаш, эришилган натижаларни ошириб кўрсатиш, сифат ўрнига сон кетидан қувиш эндиликда ўз-ўзимизни алдашдан, кўз бўямачилик қилишдан бошқа нарса эмаслигини ҳаммамиз билиб олдик.

Ёш авлоднинг илмий ва ҳаётий дунёқарашини кенгайтириш ўқитиш ишига қўшиб олиб бориладиган зарур педагогик жараёндир. Бунга эришмоқ учун фанларни I даражали ёки II даражали фанлар тоифасига ажратмасдан, балки бу фанларнинг жамиятимиз тараққиётига қўшаётган ҳиссасига асосан, кундалик турмушимиздаги бу фанларга эҳтиёжимиз асосида фанларни бир-

бирига узвий боғлиқ ҳолда, комплекс таълимни жорий қилиш учун курашмоқ зарур¹⁰⁶.

Айрим фанларни болаларнинг яхши ўзлаштира олмаганлиги ҳаётда дарҳол ўзининг акс садосини беради. Масалан: Она тили грамматикасини яхши билмаган бола бирор маълумотни хатосиз ёзиб бера олмайди, ёки математик амалларни яхши билмаган бола нарса ва буюмларни санаш, кўпайтириш, ёки савдо ишларини бажара олмайди. Буни аниқлаш учун узоқ муддат кутиш шарт эмас. Лекин, шундай фанлар борки, бу фанлардан боланинг яхши ўқимаганлиги, ўқиса ҳам тўғри хулоса чиқармаганлиги, ўқмаганлигини дарҳол аниқлаш қийин, бу асосан гуманитар фанлар, тасвирий санъат, мусиқа, меҳнат ва жисмоний тарбия фанларидир. Уларнинг натижасини аниқлаш учун узоқ муддат лозим бўлади.

Ҳеч бир фан, ёки соҳа ўзи алоҳида ривожлана олмайди. Фанлар ва илм соҳалари доимо бир-бирини тақазо этади, улар бир-бири билан узвий боғлиқдир. Уларни ажратиш тараққиёт занжирини ўзиш демакдир. Инсоният пайдо бўлибдики, у табиатнинг ўзи учун мавҳум бўлган сирларини билишга интилади. Бундай интилиш фанларнинг пайдо бўлишига асос солди. Чунки табиатнинг инсонга маълум бўлмаган сиру синоатлари жуда ҳам кўп бўлиб, уларни бир фан кўламига сиғдириб бўлмайди. Шу сабабли улар соҳаларга ва йўналишларга ажартилгандир.

Дастлаб табиатни ўрганишга интилган инсон кейинчалик жамият қурилишини, давлат тузимларини, инсонлар ўртасидаги муносабатларни ўрганишга ҳам интила бошлади. Инсоннинг табиатни ўрганишга бўлган интилишлари табиий фанлар (аниқ) ни вужудга келтирган бўлса, жамиятни билишга бўлган интилиши гуманитар фанларнинг вужудга келишига сабаб бўлди.

¹⁰⁶ Б.С.Абдуллаева. Фанлараро алоқадорлик турлари ҳақида. Узлуксиз таълим. –Т.: 2005-йил. №1-сон.

Ушбу икки йўналишдаги фанларнинг замирида учинчи йўналиш бўлган амалий фанлар вужудга келдиким, бу фанлар ўзидан олдинги ҳар икки йўналишга ҳам даҳлдор, улардан фойдаланади ва уларни тўлдиради.

Фанларнинг бир-бирига боғлиқлиги нуқтаи назаридан қаралганда ҳар бир йўналишдаги фанлар аввало ўз гуруҳидаги фанларга кўпроқ боғлиқдир. Чунки улар бежиз йўналишларга бўлинмаган. Лекин, шуни ҳам айтиш лозимки бир йўналишда бўлган фанларнинг барчаси ҳам бир-бирига боғлиқлик нуқтаи назаридан шу фаннинг бошқа йўналишдаги фанлар билан боғлиқлик даражасидан кучли эмас. Масалан, аниқ фанлар йўналишидаги физика фани билан химия фанини таққослайдиган бўлсак, ҳар иккала фан ҳам модданинг энг кичик зарралари бўлмиш атомлардан бошлаб ўрганади, лекин шунга қарамай бу фанларнинг бир-бирига боғлиқлик даражаси кам. Ёки, амалий фанлар бўлмиш тасвирий санъат ва мусиқа бир йўналишда бўлишидан ва иккаласи ҳам санъатнинг турлари бўлишидан қатъий назар бир-бирига боғлиқлик даражаси камдир.

Демак, фанларнинг бир-бирига боғлиқлик даражасини икки турга, яъни кучли боғлиқлик ва кучсиз боғлиқлик даражаларига бўлиш мумкин. Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак математика, фалсафа, тарих ва мантиқ фанлари барча йўналишдаги фанлар билан кучли даражада боғлиқ эканлигини кўрамай. Қолган фанлар эса бир-бири билан у ёки бу даражада боғлиқдир. Қайси фанларнинг бир-бирига боғлиқлик даражаси кучли бўлса бу фанларни ўқитиш жараёнида ушбу фанларга мурожаат кўпроқ қилинади. Мусиқа фанларини ўқитиш ҳам худди шундай математика, тарих, фалсафа, мантиқ, тил ва адабиёт, жисмоний тарбия фанлари билан кучли даражада боғлиқ бўлиб, мусиқа фанларини ўқитиш жараёнида ушбу фанларга кўпроқ мурожаат қилинади. Шу сабабли мусиқа фани ўқитувчиси юқорида кўрсатиб ўтилган фанларни яхши билиши, ушбу фанлар тараққиётида содир бўлаётган ўзгариш ва янгиликлардан

хабардор бўлиши зарур. Акс ҳолда ўз мутахассислиги бўйича ўқитувчи болаларга тўлақонли билим бера олмайди. Масалан: Собик тузим даврида бизни ўз юртимиз, миллатимиз, кадриятларимиз тарихини ўрганишимизга йўл бермадилар. Буюк аждодларимиз бўлмиш Жалолиддин Мангуберди, Мусо ал Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Абу Наср ал-Фаробий, Исмоил Бухорий, Ат-Термизий, Боховуддин Нақшбандий, Абулқосим Маҳмуд аз-Замаҳшарий, Пахлавон Маҳмуд, Амир Темур, Заҳириддин Муҳаммад Бобур кабиларнинг ҳаёт йўлларидан жуда кам хабардор эдик, уларнинг айримларини умуман билмас эдик. Истиклол шарофати билан уларнинг кадриятлари тикланди.

Қадим шаҳарларимизнинг ёши аниқланмоқда. Демак тарих фанларида тубдан ўзгаришлар содир бўлмоқда. Бундай ўзгариш ва янгиликлардан беҳабар мусиқа ўқитувчиси ёки бошқа бирор фан ўқитувчиси тарих фани билан боғлиқ мавзуларни қандай қилиб ўқувчи ёшларга тўлақонли етказиб бериш мумкин?

Ижтимоий гуманитар фанлар ичида асосийларидан бири тарих фани ҳисобланади. Бу фан ер юзида ҳаёт нишонлари пайдо бўла бошлаган даврлардан бошлаб кечаётган ижтимоий воқеа ва ҳодисаларни, уларнинг келиб чиқиш сабабларини, воқеаларнинг кечиш жараёнини ва келтириб чиқарган оқибатларини илмий асосда ўрганувчи, таҳлил қилувчи муҳим ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга бўлган фандир. Тарих фанининг асосини вақт тушунчаси белгилайди ва шунинг учун ҳам бу фан фалсафа фанининг узвий ажралмас қисмидир. Чунки, кишилиқ жамияти ҳаётида бўлиб ўтган барча воқеа ва ҳодисалар маълум бир вақтда, ёки даврда содир бўлади. Биз бу воқеалар ва ҳодисалар кечган даврни умумлаштириб тарихий давр деб атаймиз. Инсоният тарихи жуда узоқ даврни, яъни кўп минг йиллик ривожланиш жараёнини ўз ичига олганлиги, бу даврларда бўлиб ўтган тарихий воқеа ва ҳодисалар кўлами жуда кенг бўлганлиги сабабли биз

тарихимизни босқичларга бўлиб ўрганишимиз мақсадга мувофиқдир.

Шу сабабли ҳам инсоният ижтимоий ривожланиш тарихи асосан уч босқичга, яъни қадимги дунё тарихи (ибтидоий даврдан то эрамизнинг III-IV асрларгача булган давр), урта асрлар тарихи (Эрамизнинг IV асрларидан XVII асригача булган давр), Янги тарих (XVII асрдан XX аср II ярмигача булган тарихий давр), энг Янги тарих (XX аср II ярми ва шу кунлар воқеа ва ходисаларини акс эттирувчи тарих).

Шуни айтиш керакки, бу тарихий босқичларда энг узок даврни қадимги Дунё тарихи эгаллайди ва унинг илмий изланиш манбалари асосан археологик топилмалар ва қисман ёзма манбалар бўлиб, олимларнинг ва археологларнинг илмий изланишларининг мунтазам давом этиши бу давр тарихига янги-янги маълумотлар, далиллар ҳадия қилиши эвазига бу давр тарихи туғрисидаги тасаввурлар ўзгариб бориши мумкин. Шунингдек, илмий изланишлар ва топилаётган тарихий ашёлар, қўл ёзмалар тахлили ўрта асрлари тарихи ҳамда ундан кейинги давр тарихи туғрисидаги тушунчаларимизни янада бойитиши ва балки қисман ўзгартириши мумкин.

Муסיқа фанларини ўқитишнинг тарих фани билан боғланиш даражасини қуйидагича изохлаш мумкин.: Аввало тарих фанининг муסיқий фанлар билан умумий боғлиқлик жихатларига разм солиш лозим. Инсониятнинг ривожланиш тарихи ҳам мавжуд. Муסיқа маданияти эса, аввало шу халкнинг умумий маданияти таркибий қисмидир. Халклар маданияти эса унинг яшаш тарзи, турмуши ва кундалик ҳаётини акс эттиради. Халклар яшаш тарзи, турмуши ва кундалик ҳаёти маълум бир тарихий тараққиёт босқичларини босиб ўтган бўлиб, худди шундай босқичларни халклар маданияти, жумладан муסיқа маданияти ҳам босиб ўтган. Мана шу жихатдан ҳам тарих ва муסיқий фанлар бир-бири билан чамбарчас боғлиқдир¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Т.Е.Соломонова. Ўзбек муסיқаси тарихи. –Т.: “Ўқитувчи” нашриёти. 1981-йил. –Б 34.

Ўқувчиларга мусиқа фанини бошқа фанлар билан боғлаб олиб бориш муҳим аҳамиятга эга эканлигини дарс олиб боришда сўхбат, ҳикоя методларидан фойдаланиш дарс самарадорлигини оширишда муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Дарсда фанларни бир-бирига боғлиқ ҳолда болаларга тушунча беришдан кўзланган мақсад, аввало шу мавзунинг мазмунини ўқувчилар тушуниб етишини осонлаштириш, уларга берилаётган тушунчалар кўламини кенгайтириш, қолаверса мусиқа ўқитувчисининг ҳам билим доираси кенгайишидир. Бу билан ҳам ўқитувчининг ва ҳам ўқувчи ёшларнинг тарихимизни тўлақонли ўрганишига эришамиз. Биз юқорида мусиқа маданияти дарсининг таркибий қисми бўлган мусиқа тинглаш фаолият турида тарихий далиллардан қандай фойдаланиш йўлларини бир мавзу (“Феъруз I”) мисолида кўриб чиқдик.

Вахоланки, бундай тарихий далиллардан ҳар бир мавзу моҳиятидан келиб чиққан ҳолда фойдаланиш дарс самарадорлигини ошириш учун хизмат қилади. Бунинг учун ўқитувчи изланувчан бўлса, тарих ва тарихий асарларни кўпроқ ўқиб борса кифоя. Мусиқа маданияти дарсларининг мусиқа тинглаш фаолият туридан ташқари кўшиқ куйлаш турида ҳам тарих фани билан боғлиқлик мавжуд. Масалан: намунавий ўқув дастурида VII синф иккинчи ўқув чоррагида «она тилим ўзбек тилим» (Пўлат Мўмин шеъри Фарход Алимов мусиқаси) кўшиғи берилган.

Ушбу кўшиқни куйлашдан олдин кўшиқ мазмунини ўқувчиларга тушунтириш, ўзбек тилига бағишланган ушбу асар моҳияти, унинг давр тақозоси эканлиги, сабиқ тузум даврида ўз миллий тилимиз нихоятда чеклаб қўйилганлиги, яъни ўз миллий тилимизда давлат аҳамиятига молик бўлган ҳужжатлар юритилмаганлиги, йиғилишлар ўтказилмаганлиги, идора ва ташкилотлар расмий тили рус тили бўлганлиги, рус тилини билмаганлар маданиятсиз саналганлиги ҳафтанинг бир куни фақат рус тилида сўзлашилганлиги, марказий шаҳарларда айрим оилар ўз

миллий тилида гаплашмай қўйганлиги, хатто давлат мадхиямиз ҳам европача услубда, рус халқига сажда қилиш рухида ёзилганлиги, диссертациялар, бадиий ва хужжатли филмлар аввал рус тилида ёзилиб сўнг миллий тилимизга таржима қилганлиги тўғрисида рад қилиб бўлмайдиган далилларни ўқувчи ёшларга тушунтириш фақатгина 1989 йил октябр ойида ўзбек тилига «Давлат тили» мақоми берилганлиги, бу эса тилимизни ҳақорат ботқоғидан чиқариш учун қўйилган муҳим қадам бўлганлиги, эндиликда барча давлат ишлари, йиғилишлар, атамалар миллий тилимизда юритилаётганлиги, президентимиз бу ишга бош бўлганлиги тўғрисидаги маълумотларни ўқувчиларга тушунтириш мусиқа дарсларида тарихий далиллардан фойдаланиш, яъни мусиқий фанларни тарих фани билан боғлиқ ҳолда ўқитишнинг яққол кўриниши бўлиб муҳим аҳамият касб этади.